

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS  
TA‘LIM VAZIRLIGI NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT  
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI TABIIY FANLAR FAKULTETI  
“ZOOLOGIYA, ANATOMIYA VA FIZIOLOGIYA” KAFEDRASI

Biologiya o‘qitish metodikasi yo‘nalishi

3 – kurs 303 – guruh talabasi Tursunova Maftunaning

# ” KURS ISHI



**MAVZU:** “GEPATIT C KASALLIGI VA UNI OLDINI  
OLISH CHORALARI”

“Himoyaga tavsiya etilsin”

“Zoologiya, anatomiya va  
fiziologiya ” kafedrası mudiri

\_\_\_\_\_ b.f.n., dots. D.A.Mamatqulov

Ilmiy raxbar:

“Zoologiya, anatomiya va  
fiziologiya ” kafedrası

\_\_\_\_\_ b.f.n., dots.  
D.A.Mamatqulov

Toshkent – 2014

# **MAVZU: “GEPATIT C KASALLIGI VA UNI OLDINI OLISH CHORALARI”**

## **Reja:**

### **I. Kirish:**

### **II. Asosiy qism:**

1. Virusli gepatit kasalligi haqida tushincha
2. Virusli gepatitning turlari. Gepatit C kasalligining kelib chiqish sabablari va uning oqibati
3. Virusli gepatitni oldini olish chora-tadbirlari.  
Sog'lom turmush tarzini yo'lga qo'yish

### **III. Xulosa:**

## **Virusli gepatit kasalligi haqida umumiy tushuncha**

Afsuski, xozirgi kunda jigar, me'da va ichaklarning utkir va surunkali kasalliklari tez- tez uchrab turibdi. Shulardan biri virusli gepatit xususan ko'p uchraydigan bo'lib soldi.

Virusli gepatit asosan jigarning sattits zararlanishi, ba'zan badanning sargayishi bilan kechadigan, ogir asoratlar soldiradigan utkir va surunkali yusumli kasallik xisoblanadi. Virusli gepatit juda sadim zamonlardan insoniyatga ma'lum bulgan. Gippokrat, sharsning buyuk xakimi va faylasuf olimi Abu Ali ibn Sino singari mutafakkirlar virusli gepatitni ta'riflab berganlar va davolaganlar.

Utgan asrlar mobaynida sargayish bilan kechadigan barcha kasalliklar gepatit, ya'ni jigarning yalliglanishi deb tushunilgan. Vaxolanki, xozirgi davrda xam yusumli bulmagan ko'pgina kasalliklar saritslik alomati bilan kechadi.

XVIII asrning 80-yillarida buyuk rus klinitsisti S. P. Botkin virusli gepatit kasalliklari ustida ko'pgina ilmiy-tadsitsotlar olib borib, bu ogir xastalikning yusumli ekanini isbotlagan. Shu boisdan virusli gepatit Botkin kasalligi deb yuritilgan.

Virusli gepatit ko'pincha tez va ommaviy tus olib, aynitssa tabiiy ofatlar, urushlar, ocharchiliklar davrida katta-katta epidemiyalarga va pandemiyalarga sabab bulgan. Chunonchi zamondoshlarimiz V. M. Jdanov va A. F. Blyuger kabi akademiklarning ta'riflashicha, XIX asrda bo'lib utgan urushlar davrida virusli gepatit 112 marta, XX asrda esa 400 marta epidemiya tusini olgan. Aynitssa jaxon urushlari davrida virusli gepatit sit'alararo tarsalgan (pandemiya), gepatit armiyani va tinch axolini zararlagan. Virusli gepatit pandemiyasini shartli ravishda uch davrga bulish mumkin.

1. Birinchi jaxon urushi va undan keyingi davr (1915—1923).
2. Ikkinchi jaxon urushi davri (1937—1945).
3. Ikkinchi jaxon urushidan keyingi davrdan boshlab, to xozirgi kungacha.

Yusorida keltirilgan tarixiy dalillar va ilmiy-tekshirishlar virusli gepatitning juda sadimdan barcha sit'alarda mavjud bulganligi, axoli urtasida tez-tez epidemiya va pandemiya shaklida tarsalib turganligini yatssol kursatadi. Bu kasallik asrimizning 70—80 yillaridan boshlab xozirgi kunlarda xam butun dunyoda tarsalib turibdi.

Virusli gepatitning bunday keng tarsalishiga nimalar sabab buladi?

Bular asosan suyidagilardan iborat:

- kasallanganlarni ruyxatga olishning tugri yulga suyilmagani;
- axoli zich yashaydigan katta-katta shaxarlar sonining ko'payishi;
- axoli sonining tabiiy ravishda oshib borishi;
- shaxarlararo va sit'alararo tezyurar transport vositalarining ko'payishi;
- insoniyatning tabiiy resurslardan tobora keng foydalanishi va odamlarning mulotsotda bulishi;
- virusli gepatitga sarshi kurash choralarining mukammal emasligi.

XX asrning 40-yillaridan xozirgi kungacha davom etayotgan ilmiy-tadsitsotlar virusli gepatitning tarsalish sonuniyatlarini tula-tukis urganib chitsib, uning suzgatuvchilari kamida uch xil turdagi filtrlanuvchi virus ekanligini isbotladi. Bu viruslar ko'p jixatdan bir-biriga uxshash bulsa-da, kasallikning yusish yullari, tarsalishi, yashirin davri, alomatlari va belgilari jixatidan tubdan fars siladi. Bu viruslarning bakteriyalardan farsi shundaki, ularni fatsatgina 30—40 ming marta kattalashtirib kursatadigan zamonaviy elektron mikroskopdagina kurish mumkin.

Ana shu sonuniyatlarga asoslangan xolda Jaxon soglitsni satslash

tashkiloti (VOZ) 1974 yildan boshlab virusli gepatitni uch turda: virusli gepatit A, virusli gepatit V, virusli gepatit S deb farslashni tavsiya etdi. Virusli gepatitning barcha (A, V, S) turlarida klinik belgilar yatsol kuzga kuringan, deyarli saritslik bilan kechadigan va xech sanday alomatlarsiz, ko'pincha sargaymasdan kechadigan turlari buladi. Sargaymasdan kechadigan turi bilan ogrigan bemorlarni uz vatstida anitslash va ularni soglom odamlardan ajratish ancha siyin. Bunday bemorlar soglom odamlar bilan mulotsotda bo'lib, uzlari sezmagan xolda kasallik tarsatib yuradilar.

Umuman virusli gepatitlarga sarshi kurashish uchun ular xatsida tugri va tula tasavvurga ega bo'lishmaqsadga muvofiqdir.

## **Virusli gepatitning turlari. Gepatit C kasalligining kelib chiqish sabablari va uning oqibati**

**Virusli gepatitlar**-odamda turli viruslar chakiradigan, turlicha yukish mexanizmiga va okibatga ega bulgan yukumli kasalliklar guruxi xisoblanadi. Ular tsiklik kechib, kasallik chakiruvchi viruslar gepatotrop xisoblanadi va klinikasida markaziy urinni jigar zararlanishi egallaydi.

Virusli gepatit qo'zg'atuvchilari sog'lom kishi tanasiga yuqumli suv va oziq-ovqat mahsulotlaridan o'tadi. Ichaklardan so'rilgan viruslar qonga tushib, asosan jigar to'qimasini zararlaydi, natijada jigar shishadi va ishlab chiqarilgan o't dimlanib, qonga so'riladi. Buning oqibatida ko'z oqi hamda teri sarg'ayadi. Kasallikning shu belgisiga ko'ra xalqimiz uni sariq kasalligi deb ataydi.

Virusli gepatitlarning 5 ta asosiy turi aniqlangan bo'lib, A va E turlari oshqozon-ichak yo'li bilan, ya'ni, kasallik viruslari ichak yo'llariga og'iz orqali tushganda, gepatit V, S hamda D turlari qon orqali yuqadi. Bunda jarohatlangan teri, shilliq qavatlar, masalan, tibbiy muolajalar (stomatologik, ginekologik, jarrohlik va boshqalar) o'tkazilayotganda, shuningdek, jinsiy aloqa paytida yuqishi mumkin. Bundan tashqari, gepatit V viruslari onadan bolaga homila rivojlanayotgan paytda va tug'ish jarayonida o'tishi mumkin.

Virusli gepatit kasalligini tarqatuvchi asosiy manba bemor odam va virus tashuvchi hisoblanadi. Kasallik faqat odamdan odamga yuqadi. Viruslar bemor qoni bilan aylanib yurib, turli a'zolarga tarqaladi, siydik va najas bilan ajraladi. Viruslar sog'lom kishiga bemor yoki virus tashuvchi bilan ko'rishganda, u foydalangan buyumlarni ishlatganda yoki suv, oziq-ovqat va boshqalar orqali yuqadi. Sanitariya-gigiena qoidalariga rioya qilmaganda, ya'ni ovqatlanishdan oldin, hojatxonaga kirib chiqqandan keyin qo'lni yuvmaganda, sabzavot va mevalarni yuvmasdan eganda virus

xazm qilish organlariga tushishi sababli bu kasallikni «iflos qo'l kasalligi» ham deyishadi. Virusli hepatitning tarqalishida pashsha muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, pashsha yoz-kuz oylarida havfli bo'ladi. Ochiq hojatxonalarga uchib kirib, qorni, oyoqlari va qanotlariga axlatni ilashtiradi va usti ochiq qolgan oziq-ovqat mahsulotlariga qo'nib, viruslarni yuqtiradi. Virusli hepatit V, S qo'zg'atuvchisi sog'lom odamlarga bemor qoni tekkan igna, shprints va boshqa tibbiyot asboblarini yaxshi sterilizatsiya qilmasdan ishlatganda hamda bemorning qon zardobini sog'lom odamga quyganda yuqishi ham mumkin. Ayrim hollarda bitta tish shyotkasi yoki soqol oladigan asbobdan foydalanganda biror joyni kesib olinganda ham kasallik yuqadi.

### **VIRUSLI GEPATIT A**

Gepatitning bu turini suzgatuvchi viruslar enteroviruslar gruppasiga kiradi, tashsi muxit sharoitiga ancha chidamli. Bemorning najasida, zararlangan suvda, ozits-ovsat mahsulotlarida, chitsindilarda va turli uy-ruzgor buyumlarida, uyinchotlarda ikki xaftagacha tirik satslanadi. Viruslar fizik va ximiyaviy ta'sirotlarga ancha chidamsiz. Masalan, 100° S da saynatilganda 5 minutda, 1,1 vattli ultrabinafsha nur ta'sirida 1 minutda uladi. Ximiyaviy moddalardan 3% li oddiy xloramin, 1—1,5% li DTSGK preparati, 3% li lizol va boshqa dezinfeksiyalovchi moddalarning eritmalari viruslarni 30 minutda uldiradi.

**Kasallik manbai** fatsat bemor odam xisoblanadi. Kasallikning yashirin davri oxirida va uning belgilariyuzaga chitsishidan oldingi (prodromal) davrda viruslar bemorning najasi bilan ko'plab ajraladi. Ana shu davrda bemor atrofidagi soglom odamlar uchun juda xavfli xisoblanadi. Ko'pincha kasallikning klinik alomatlari yuzaga chitsib,

badan sargaya boshlagach, viruslar atrof-muxitga juda kam ajraladi yoki umuman ajralmay soladi.

Demak, kasallik rivojlanib, bemor sargaygach, viruslar uz sora ishini silib bulgan, ya'ni jigar zararlangan buladi. Bu davrga kelib bemorlar endi uzlarini birmuncha yengil xis siladilar va atrofdagilarga kasallik yustirishda uncha xavfli bulmaydilar. Kasallikning birinchi belgilari yuzaga chitsmasdan 2—10 kun oldin viruslar be-mor sonida aylanib yuradi

$XJ / *' \quad \backslash \quad | \quad u$

va klinik alomatlar paydo bulgandan 1—2 kun utgach, sondan xam yusoladi.

**Yukish mexanizmi va yullari.** Virusli gepatit A ni suzgatuvchi viruslar organizmga iflos sul va tashsi muxit vositasida fatsat ogiz orsali yusadi. Shuning uchun bu ba'zan iflos sul kasalligi, deb xam yuritiladi. Bemor shaxsiy va umumiy gigiyena soidalariga sat'iy amal silmaganda najasi va siydigi bilan atrof-muxitni, ozits-ovsat maxsulotlarini, uy-ruzgor buyumlarini ifloslantiradi. Ana shunday ifloslangan tashsi muxitdan odamlar uzlari bilmagan xolda kasallikni yustirib oladilar. Aynitssa daryo, plyaj, basseyn, xovuz, suduslar, vodoprovod inshootlari, umumiy ovsatlanish korxonalar, oshxonalar, bolalar muassasalari (bogcha, yasli, maktab) bemor axlati va siydigi bilan ifloslanganda gepatit tez va yoppasiga tarsalib, epidemiya tusini oladi. Viruslarni fatsat bemor odamlar tashib yurib, boshsalarga yustiradi.

**Kasallikning rivojlanishi.** Viruslar soglom odam organizmiga ogiz orsali tushgach, me'da shirasi ta'sirida sisman xalok buladi. Kolgan sismi esa me'dadan ingichka ichaklarga utib, u yerdagi limfa bezlari orsali songa suriladi. Viruslar son otsimi bilan jigarga borib joylashib oladi-



da, uning xujayralarini zararlab, yemira boshlaydi, xujayralarda ko'payib, tuplanadi. Ana shu 1—2 kun ichida jigar xujayralari shishib, yemirilgan xujayralardan viruslar yana saytadan son otsimiga utadi va boshsa organ xamda tusima xujayralariga tarsaladi. Bu joylardagi xujayralarni xam yemirib, ko'paya boradi. Jigar xujayralari shishishi natijasida ut yullari berkilib soladi. Bu jarayon uz navbatida ut suyusligining dimlanib solishiga sabab buladi. Jigar shishib kattalashadi va ogriydi. Dimlanib solgan ut suyusligi uzining tabiiy yullaridan un ikki barmots ichakka chitsa olmagach, songa suriladi. Kon otsimi orsali esa butun organ va tusimalarga tarsalib shimiladi va nixoyat teri osti yog savatida eriydi. Ana shunda bemor sargayadi.

## **VIRUSLI GEPATIT B**

Virusli gepatit B bemor uz vatstida yaxshi davolanmaganda jigarning va butun organlarning chusur jaroxatlanishi xamda ogir asoratlar solishi bilan kechadi. Virusli gepatitlar orasida ko'pincha surunkali turga aylanib, ogir asoratlar soldiradi. Salmogi

### **A**

jixatidan esa virusli gepatit A dan sung ikkinchi urinda turadi.

Gepatit Vni suzgatuvchi viruslar suritish va muzlatishga, fizik va ximiyaviy. ta'sirotlarga uta chidamli buladi. 120°S da 0,5—1 atmosfera bosimi ta'sirida 45 minutda, 180°S da surus bug ta'sirida 60 minutda, 100°S da saynatilganda 30 minutda uladi. Kuritilgan yoki muzlatilgan xolatda bir necha oylar, xatto un yillab tirik satslanadi. Bemor odam sonida va barcha chitsindilarida uzots yillargacha ulmaydi.

Utkir va surunkali turda kasallangan bemorlar va virus tashib yuruvchi odamlar kasallik manbai xisoblanadilar, Virusli gepatit V virusini tashib yuruvchilar donor sifatida boshsa odamlar uchun aynitssa

xavfli xisoblanadilar. Bemorlar esa kasallikning yashirin davridan tortib, sogayguncha, ba'zan sogaygandan sung xam virus tashib yuradilar. Xullas, bu kasallikda bemorlar kasallikning barcha davrlarida, xatto sogaygandan keyin xam kasallik manbai bo'lib solaveradilar.

**Yuqishyo'llari.** Kasallik suzgatuvchi viruslar organizmga ko'pincha yaxshi sterillanmagan shpritslar va boshsa meditsina asbob-uskunalaridan, turli meditsina muolajalari silganda, virus tashib yuruvchi donor sonini sabul silganda, muychinak, saychi, ustara, pakki va kosmetika ashyolarini sterillamasdan ishlatganda yusadi. Bundan tashsari, kasallik bemorning axlati, siydigi va turli chitsindilari bilan ifloslangan uy-ruzgor buyumlari, iflos sullar orsali yusishi xam mumkin. Kasallikning tarsalishida aynitssa ba'zi sartaroshlar va meditsina xamshiralari muxim rol uynaydilar. Chunki bunday sartarosh va xamshiralalar asbob-uskunalarini, shpritslarni yaxshi sterillamay, sochsotsol taroshlaydilar, turli ukollar siladilar.

**Kasallikning rivojlanishi.** Viruslar organizmga teri va shillits savatlar, ogiz bushligi orsali tushgach, son otsimi bilan jigarga joylashib oladi. Jigar xujayralarida ko'payib tuplanadi va jigar xujayralarini yemiradi. Yemirilgan xujayralardan yana son otsimi bilan butun organ va a'zo tusimalariga tarsalib, chusur jaroxatlaydi. Kasallik rivojlanishining solgan jarayoni xuddi virusli gepatit A dagidek kechadi. Bu kasallikda xam yashirin davrdan boshlab, saritslik oldi davri, sargayish davri, klinik kechish va sogayish davrlari farslanadi.

## VIRUSLI GEPATIT E

- Fekal –oral mexanizm orkali yukadigan gepatit bulib, gepatit A dan kupincha suv orkali tarkalishi va xomilador ayollarda ogir kechishi bilan ajralib turadi.
- Avval VOZ «A xam emas, V xam emas» gepatitlar kategoriyasiga kiritilgan.
- Virus birinchi bulib 1982 y Urta Osiyoda utkir gepatit bilan ogrigan bemorda aniklangan. Lekin virus identifikatsiya kilinmagan

### **Tarkalishi**

- «Bolshie vodnye vspryshki»: Xindiston, Birma, Aljir, Nepal, Turkmaniston, Tojikiston, Uzbekiston, Kirgiziston, boshka Afrika va Osiyo mamlakatlarida
- Bu mamlakatlardaga 10 dan 80% gacha utkir gepatitlar gepatit E ga tugri kelgan (*YUshuk N.D., 1999*)
- Bulardan tashkari butun dunyoda kasallikning sporodik xodisalari xam uchrab turadi

### **Profilaktikasi**

- Endi aniklangan bemor tugrisida SES ga tezkor xabarnoma yuborish
- Uchokda dezinfektsiyalovchi chora- tadbirlar
- Karantin 45 kun
- Mulokotda bulganlarni doimiy nazorat kilish
- Tarkibida VGE ga karshi antitela saklovchi immunoglobulin yuborish

### **VIRUSLI GEPATIT D**

- Defekt virusi orkali chakiriladigan parenteral mexanizm bilan yukadigan gepatit xisoblanadi.

- Gepatit D virusi replikatsiyasi uchun gepatit V virusi struktur komponent– HBsAg zarur
- Jaxonda 5% yakin HBsAg tashuvchilar VGD bilan kasallangan

### **Profilaktikasi**

- Nospetsifik
- Spetsifik profilaktiksi yuk
- Lekin gepatit V ga karshi vaktsinatsiya gepatit D virusi yukishidan dan ximoya kiladi

## **VIRUSLI GEPATIT C**

Bu kasallik xam klinik va epidemiologik jixatdan gepatit A va V ga uxshash kechadi. Gepatit S suzgatuvchilari tugrisida amaliy meditsina xali tula tasavvurga ega emas. Shunga saramasdan, gepatit S ustida olib borilgan ilmiy tadsitsotlar bu asosan son vositasida, bemorlarning najasi, siydigi va boshsa turli chitsindilari bilan ifloslangan suv, ozits- ovsatlar xamda uy-ruzgor ashyolari vositasida yusishi isbotlangan,

Gepatit S ko'prots urta yoshdagi (19—29), ishga layotsatli odamlarni zararlaydi. Kasallik yoz va kuz oylarida ko'p tarsaladi. Ugil bolalarni sunnat (xatna) silganda, siz bolalar, sulogini teshganda, badanning turli sismlariga igna va tush buyogi bilan xar xil rasmlar va yozuvlar solganda, sartaroshxonada soch taroshlaganda, sotsol-muylov oldirganda, sosh terganda, sul va oyots tirnotslarini pardozaganda asboblar yaxshi sterillanmagan bulsa, virusli gepatit V va S osongina yusib soladi. Demak, gepatit S xam ko'prots teri va shillits savatlarning buzilishi bilan kechadigan barcha jarayonlarda yusadi.

Kezi kelganda shuni aytish kerakki, virusli gepatit bilan ogrigan ba'zi

bemorlar urtasida bit yutish, sovus suvda chumilish, bilak va buyinga saxrabo donalarini tatsib yurish, suvdagi tirik balitslarga tikilib utirish, til tagini tildirish, sotstirish kabi urf-odatlar mavjudki, bular ilmiy va amaliy jixatdan asoslanmagandir. Bu odatlar bemorni tuzatish urniga axvolini ogirlashtirib, turli asoratlarga sabab buladi.

## **PARXEZ**

Bemor yeydigan ovsatlar xilma-xil, vitaminlarga, mikroelementlarga, otssillarga va uglevodlarga boy xamda oson singadigan bulishi shart. Virusli gepatit bilan ogriganlarga suyslits ichish rejimi belgilanadi. Bemorlar iloji boricha ko'prots suyslits ichishlari kerak, zero suyslits moddalar almashinuvi chitsindilari va kasallik natijasida kelib chitssan zaxarli moddalarni organizmdan yuvib chitsaradi. Glyukozaning 5% li, osh tuzining 0,8% li fiziologik eritmalari, shirin choy, asal choy, na'matak va suli damlamasi, vrach tavsiya etgan turli mineral suvlar oz-ozdan tez-tez ichib turiladi. Uzum, urik, olma kabi ko'pgina meva va sabzavotlar sharbati aynitssa foydali.

Vrach dori-darmonlarni organizmdagi intoksikatsiya darajasiga, kasallikning yengil yoki ogirligiga, bemorning yoshi va boshsa xususiyatlariga sarab aloxida belgilaydi. Virusli gepatit bilan ogriganlarga ko'p dori buyurilavermaydi, chunki bularsiz xam jiggar chusur jaroxatlangan buladi. Demak, virusli gepatitda jigarni turli dorilar, zaxarlovchi moddalar ta'siridan asrash asosiy davolovchi vositadir.

Bemorga soramol, buzots, tovus va suyon gushtlaridan saynatma shurva, yaxna, dulma tayyorlab berish mumkin. Sut va sut-satits maxsulotlarining barcha turlari (saynatilgan yoki pasterizatsiya silingan sut), satits, kefir, suzma, tvorog, smetana (axyon-axyonda saymots) ni

iste'mol silish, meva va sabzavotlardan ko'prots tabiiy xolda yeyish ayni

muddaodir. Bolalar kuniga 30—40 g, katta yoshli odamlar esa 50—70 g sariyog, haftada 1—2 marta tuxum sarigi yeyishlari mumkin.

Konservlangan, marinadlangan, dudlangan, sovurilgan, achchits va shur ozits-ovsat maxsulotlarining barcha turlari, suy, urdak, goz, chuchsa gushtlari, konditer maxsulotlaridan shokolad, konfetlarning barcha turlari, kakao, kofe, pirojniy, tort, muzsaymots iste'mol silish man silinadi. Aynitssa xantal, garmdori, sarimsots, zarchava, sirka kabi ziravorlarni ovsatga ishlatish, spirtli ichimliklarning barcha turlari, xatto pivo ichish aslo mumkin emas.

Virusli gepatit bilan ogrib utgan odamlar, aynitssa kasalxonadan chitssach, yozning issits kunlarida oftob urishidan, issitslab ketishdan, namgarchilik paytida yomgir va sorda solib, sovsotishdan extiyot bulishlari lozim.

Kasalxonadan chitssandan keyin bemorning umumiy axvoli yaxshi, laboratoriya kursatkichlari normal bulsa, olti oydan sung Truskavetsk, Borjomi, Yessentuki, Pyatigorsk va Jelesnovodsk kabi sanatoriy-kurortlarga borishi mumkin.

Hozirgi kunda qon orqali yuqadigan gepatitlarning ko'p qismi gepatit S ga to'g'ri kelib, kasallanganlarning yarmida bu holat surunkali shaklga o'tib jigar tserrozi yoki jigar rakiga aylanadi. Kasallik viruslari tanaga tushgandan keyin, uning alomatlari darrov paydo bo'lmaydi. Dastlab viruslar tanada ko'payadi, organizm o'z navbatida ularga qarshi himoya kuchlarini ishga soladi. Bu jarayon yuqumli gepatit A da 15-35 kun, virusli gepatit V, S da 35-180 kungacha davom etadi. Kasallikning kechishida odatda sariqlik oldi, sariqlik davrlari va sog'ayish davri kuzatiladi. Badan sarg'ayishidan ancha oldin bemorda holsizlik, bo'shashish, lanj bo'lish, quvvatsizlik, serzardalik kuzatiladi. Ko'pincha kasallik me'da ichak yo'li faoliyatining buzilishi bilan boshlanadi, bemorning ishtahasi yo'qoladi, og'zi taxir bo'ladi, ko'ngli ayniydi, ba'zan qayt qiladi, to'sh

osti sohasida og`irlik sezadi. Ba`zan kasallik harorat ko`tarilishi, et uvishishi, bosh og`rishi, yo`talish bilan boshlanadi. Ayrim bemorlarning yirik bo`g`imlari, muskullari og`riydi. Sariqlik oldi davrlarining oxirlarida jigar, ayrim hollarda taloq kattalashadi, peshobning rangi quyuuq pamil choy rangiga o`xshab ketadi, najasning rangi kul rang yoki oqish bo`lib qoladi. Dastlab ko`z oqi, tish osti shilliq pardasi va yumshoq tanglay sarg`ayadi. So`ngra asta-sekin teri sarg`aya boshlaydi. Sariqlik kundan kunga zo`rayib boradi, bemorning ahvoli og`irlashadi, darmonsizlik va holsizlik kuchayadi, ishtaha yo`qoladi, uyqu buziladi, ko`ngil ayniydi va bemor ketma-ket qusadi, jigar va taloq yana ham kattalashadi, badan qichisha boshlaydi. Ayrim bemorlarda kasallikning sariqsiz turi ham uchraydi, bunday bemorlar dardni ko`pincha oyoqda o`tkazib, atrofda gilariga infeksiya tarqatib yuradilar. Virusli gepatit yosh bolalarda (ayniqsa, yoshiga to`lmagan go`daklarda), keksalarda, homilador ayollarda, boshqa surunkali kasalliklarga chalinganlarda, spirtli ichimliklarni surunkasiga ichib yuradiganlarda og`irroq kechadi. Bemor o`z dardining qanchalik og`irligini bilmay, o`zini ehtiyot qilmaydi, o`zbilarmonlik bilan og`ir ishlarni qilib yuraveradi, ayniqsa parhezga rioya qilmaydi. Natijada sariq kasalligi og`irlashib, ko`ngilsiz oqibatlar bilan tugaydi.

Gepatit S virusi yuqishining yana bir muhim omili-bu giyohvand moddalarning qon tomiriga yuborilishidir.

**O`tkir davri.** Subklinik yoki klinik kechishi mumkin. Kasallikning subklinik shakllari nisbatan ko`p uchrab kasallarning 2/3 kismida kasallik aniqlanmay qoladi. Mana shu uchun ham GSning surunkali shakllari bilan og`rigan bemorlar anamnezida kasallikning o`tkir shaklini boshidan o`tkazganligi haqida ma`lumot bo`lmaydi. Kasallikning subklinik shaklini tashxislash uchun kasallikka moyil

shaxslarni qon zardobida ZPR yordamida NSV – RNK aniqlashdan iborat. HCV – PHK qon zardobida antitelolar paydo bo'lmasdan, AlAT faolligi me'yordaligida aniqlanadi. Antitelolardan oldin anti NSV shaklida gipertransaminazemiya xos bo'lib, me'yoridan 5 –10 marta oshadi. AlAT faolligini oshishi ko'zg'atuvchi tushgandan 8-10 hafta (10-150 kun bo'lishi mumkin) dan so'ng qayd qilinadi. Gipertransaminazemiya ko'pincha to'lqinsimon ba'zan doimiy tavsifli bo'ladi.

**O'tkir gepatit.** Kasallikning manifest shaklida lohaslik, kamquvvatlilik, ishtaha pasayishi, o'ng qovurg'a sohasida og'irlik hissi kabi belgilar qayd qilinadi. Bemorni ko'rikdan o'tkazganda jigar o'lchamlarining biroz kattalashgani, uning konsistentsiyasi yumshoqligi aniqlanadi. Kasallik past darajali umumiy zaharlanish belgilari bilan engil kechadi. Bemorlarda sariqlik paydo bo'lishi tashxisni osonlashtiradi. Sariqlik past darajada namoyon bo'ladi. Tashxis asosan virus markerlari HCV-PHK aniqlanishi va AlAT faolligi oshishi asosida qo'yiladi. Kasallikning o'tkir davri ba'zi holatlarda sog'ayishi bilan tugaydi. Qolgan holatlarda jarayon surunkali tus oladi.

Latent davri. Bu davrda klinik belgilersiz virusemiya saqlanib qoladi. VGV dan farqli bu davr surunkali jarayonga o'tish bosqichi hisoblanadi. Latent davri 15-20 yilgacha davom etadi. Bu davrda ko'pchilik bemorlar o'zlarini sog'lom sezadilar, ba'zilarini tez charchash, lohaslik bezovta qiladi. Ko'rik paytida jigar o'lchamlari bir oz kattalashgani aniqlanadi. Kamchilik bemorlarda AlAT faolligining 1,5-2 barobar oshganligi, to'lqinsimon xarakterligi qayd kilinadi. Ko'pchilik bemorlarda esa AlAT faolligi me'yorida bo'ladi. Bu davr surunkali virus tashuvchi davr hisoblanadi. Qayta faollashish davri o'z ichiga surunkali gepatit, jigar



tsirrozi va gepatokartsinomani oladi.

**Surunkali gepatit.** HSV-infektsiyasining asosiy klinik shakli hisoblanadi. Bu shakl ko'pincha katta yoshdagilarda qayd qilinadi. SGS klinik tavsifi jixatidan SAG ning engil kechishiga o'xshab ketadi. Bemorlarda sub`ektiv va ob`ektiv belgilar namoyon bo'lmasada, giperfermentemiya doimiy yoki davriy kuzatiladi, asteniya belgilari: tez charchash, loxaslik, uyqu buzilishi, mexnat qobiliyatini susayishi kuzatiladi. Ishtaha pasayishi, vazn yo'qotishi xos bo'lib, ob`ektiv ko'rganda jigar kattalashgan va qattiqlashgan bo'ladi.

**Virusli gepatitlarning oldini olish choralari.** X,ar sanday yusumli kasalliklarga sarshi kurashishda meditsina xodimlari bilan birga keng jamoatchilik ongli ravishda satnashsa matsadga muvofits buladi. Zero, xar bir insonning sogligi uz sulidadir. Virusli gepatitlarga sarshi kurashish umumsanitariya va meditsina choralaridan iborat. X,ar bir odam, keng jamoatchilik kasallik bor yoki yusligidan sat'i nazar, uzi yashaydigan turar joylarni (xonalarni, oshxonani, xovlini), uy-ruzugor buyumlarini, aynitssa suv xavzalarini, vodoprovod inshootlarini, bolalar bogcha-yaslilarini, maktablarni, umumiy ovsatlanish muassasalarini, jamoat yigiladigan joylarni toza tutishi, juda xam ozoda satslashi kerak. Ana shunda virusli gepatit bilan bir satorda boshsa yusumli ichak kasalliklarining kamayishiga va nixoyat bora- bora yus bo'lib ketishiga imkon tugiladi.

Virusli gepatitning dastlabki belgilari anitslanishi bilanots bemor darxol atrofdagi odamlardan, aynitssa yosh bolalardan, xomilador ayollardan aloxidalab suyiladi va yusumli kasalliklar shifoxonasiga yuboriladi. Kasallik sanchalik tez anitslanib, bemor kasalxonaga

sanchalik erta yotsizilsa, u shunchalik yengil, asoratsiz kechadi. Bemor bilan mulotsotda bulgan soglom odamlar urtasida, kasallik chitssan uyda va bolalar muassasasida — bogcha va yaslilarda, maktablarda 35 kun davomida meditsina kuzatuvini olib boriladi va karantin e'lon qilinadi.

Meditsina kuzatuvini olib borayotgani uchastka vrachi, pediatri va epidemiologning kursatmasiga muvofiq (lozim topilganda), bemor bilan mulotsotda bulgan xar bir odamning sul barmogidan oz mitsdorda son olib, laboratoriyada tekshiriladi. Karantin davrida bolalarni bir gruppadan ikkinchi gruppaga, bir sinfdan ikkinchi sinfga va boshqa bolalar muassasasiga utkazish, yangidan bola sabul silish, turli ukollar silish, tishlarni sanatsiya silish mumkin emas.

Bemor bilan mulotsotda bulgan 1 yoshdan 14 yoshgacha bulgan bolalarga gammaglobulin yoki immunoglobulin ukol silinadi, bu tadbir kasallikning oldini olishda muxim rol uynaydi. Bu muolaja bemor bilan mulotsotda bulgan birinchi xaftada juda yaxshi foyda keltiradi. Gepatit V yoki S bilan ogrigan bemorlar bilan mulotsotda bulganlarga gammaglobulin yoki immunoglobulin ukol silish tavsiya etilmaydi. Kasallik chitssan uyda va bolalar muassasasida, bemor bulgan joylarni, u foydalangan barcha buyumlarni, kurpa-tushak, idish- tovotslarni dezinfeksiya silish shart. Dezinfeksiyani katta shaxarlarda dezinfeksiya stansiyalari, sishlotsda esa sanitariya-epidemiologiya stansiyasidagi dezinfeksiya bulimlari va bulinmalari bajaradi. Ayrim xollarda uy-joy va yashash sharoitlari juda yaxshi bulgan xonadonlarda axolining uziga dezinfeksiya silishga ruxsat etiladi. Bunday sharoitda albatta dezinstruktor yoki epidemiolog yordamchisi xonadondagi biror kishiga dezinfeksiya utkazish shart-sharoitlarini yaxshilab tushuntirib beradi.

Gepatit V va S ni yustirmaslik uchun iloji boricha xuda-bexudaga ukol sildiravermaslik lozim. Ukol sildirish shart bo'lib solganda suni-sushni, tanish-bilish meditsina xamshiralari xizmatidan voz kechish va

fatsat poliklinika, ambulatoriya, kasalxona va boshqa meditsina muassasalarida davolanishga xarakat silish kerak. Soch taroshlash, sotsol-muylovni sirish, sosh terish, sul va oyots tirnotslarini pardoqlashga muljallangan asbob-usukunalarni fatsat sterillab, sungra ishlatishni talab silish kerak. Uyda xar bir odamning kosmetika asboblari va gigiyena buyumlari aloxida bulishi matssadga muvofitsdir.

Keyingi paytlarda usmirlar, yoshlar, katta yoshlilar orasida xam giyoxvandlik uchrab turibdi, Narkotik moddalarni ukol silish fatsat virusli gepatitning emas, balki teri- tanosil xamda son kasalliklarining tarsalishiga olib kelmotsda. Narkomaniyadek sotsial illatga sarshi kurashish xar bir insonning oliy grajdanlik burchidir.

Yusumli ichak kasalliklari tarsalishida pashsha va suvarakning axamiyati juda katta. Pashsha chitsindiga, xojatxonaga, axlatga sunib, tanasi va oyotslariga turli iflos narsalarni ilashtirib oladi-da, uy-ruzgor buyumlariga, usti ochits solgan ozits-ovsat maxsulotlariga sunib, mikroba va viruslarni yustiradi. Natijada bu ozits-ovsatlarni iste'mol silgan va shu buyumlarni ishlatgan odam yusumli ichak kasalligini yustiradi. Shuning uchun xam pashsha va suvaraklarni yusotish kerak.

Pashsha ko'paymasligi uchun chitsindilarni maxsus ajratilgan joyga tashlash lozim. Axlat tashlaydigan joylarning tagi betonlangan bulishi yoki sopsotsli konteyner idishlardan foydalanish kerak. Pashshalar xonalarga uchib kirmasligi uchun oynaga sim tur yoki doka tutib suyish, yoxud sogozni uzun-uzun silib kesib yopishtirish matssadga muvofits buladi. Pashsha va suvaraklarga siron keltiruvchi zaxarli ximikatlardan 5% li xlorofos, karbofos, shuningdek dixlofos yoki «Prima» kabi aeroxol ballonlar ishlatilsa, barcha xasharotlar siriladi. Suvarakka sarshi suyidagi zaxarli ximikatlarni ishlatiladi. Xlorofosning 3—4% li suvdagi eritmasi, flusid, piretrum, bundan tashsari, borat kislotaga shakar va tuxum sushib tayyorlangan xurak suvaraklar ko'payadigan tirsishlarga sepib suyilsa,

ularga xalokatli ta'sir kursatadi.

Bu zaxarli ximikatlarni juda extiyotlik bilan ishlatish zarur. Chunki bu ximikatlar xasharotlargagina ta'sir silib solmay, balki odamlar va uy xayvonlarini xam zaxarlashi mumkin.

Xulosa qilib, yana takror aytamizki, yusumli ichak kasalliklariga qarshi kurashda shaxsiy va umumiy gigiyena soidalariga, ozodalikka sat'iy rioya silish katta rol uynaydi. Buning uchun turar joylar, uy-ruzgor buyumlarini toza tutish, ichimlik suv va boshsa suv xavzalarini iflos silmaslik kerak.

Yusoridagilarga rioya qilganda yuqumli ichak kasalliklari, jumladan virusli gepatit keng tarqalmaydi.

## **Xulosa**

Afsuski, xozirgi kunda jigar, me'da va ichaklarning utkir va surunkali kasalliklari tez- tez uchrab turibdi. Shulardan biri virusli gepatit xususan ko'p uchraydigan bo'lib soldi.

Virusli gepatit asosan jigarning sattits zararlanishi, ba'zan badanning sargayishi bilan kechadigan, ogir asoratlar soldiradigan utkir va surunkali yusumli kasallik xisoblanadi. Virusli gepatit juda sadim zamonlardan insoniyatga ma'lum bulgan. Gippokrat, sharsning buyuk xakimi va faylasuf olimi Abu Ali ibn Sino singari mutafakkirlar virusli gepatitni ta'riflab berganlar va davolaganlar.

Virusli gepatitning dastlabki belgilari anitslanishi bilanots bemor darxol atrofdagi odamlardan, aynitssa yosh bolalardan, xomilador ayollardan aloxidalab suyiladi va yusumli kasalliklar shifoxonasiga yuboriladi. Kasallik sanchalik tez anitslanib, bemor kasalxonaga sanchalik erta yotsizilsa, u shunchalik yengil, asoratsiz kechadi. Bemor bilan mulotsotda bulgan soglom odamlar urtasida, kasallik chitssan uyda va bolalar muassasasida — bogcha va yaslilarda, maktablarda 35 kun davomida meditsina kuzatuvi olib boriladi va karantin e'lon qilinadi.

Xulosa qilib, yana takror aytamizki, yusumli ichak kasalliklariga qarshi kurashda shaxsiy va umumiy gigiyena soidalariga, ozodalikka sat'iy rioya silish katta rol uynaydi. Buning uchun turar joylar, uy-ruzgor buyumlarini toza tutish, ichimlik suv va boshsa suv xavzalarini iflos silmaslik kerak.

Yusoridagilarga rioya qilganda yuqumli ichak kasalliklari, jumladan virusli gepatit keng tarqalmaydi.